

került elkészítenie, amely nemcsak kiváló alapot ad az 1956-os forradalom és szabadságharc megismeréséhez, a kialakult kép árnyalásához, hanem további kutatásokra is ösztönözhet.

(Horváth Miklós: *1956 hadikrónikája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003. 482 p.)

Kiss Gábor Ferenc

NAGY IMRE

Rainer M. János *Nagy Imre* c. biográfiája az 1956. évi forradalom és szabadságharc eseményeinek és a forradalmat alakító államférfinak állít emléket, kinek életét, politikai pályafutását ismerteti. A könyv tizenöt fejezetre tagolódik, a gazdag bibliográfiai kalauzt névmutató zárja. A munka 2002-ben Budapesten, a Vince Kiadó gondozásában jelent meg.

Az „*Elindulás*”, „*Kommunistának maradni*”, „*Tizenöt év Moszkvában*” a politikai identitás kialakulását, az induló politikus életének korai, de legmeghatározóbb korszakait öleli fel. Nagy Imre mint hadifogoly került a szibériai berezovkai fogolytáborba, a „politikai tanulóköröket” látogatta, melyek egy életre meghatározták az alig húszéves fiatalember gondolkodását.

A világháborút követően hazatérhetett volna szülővárosába, Kaposvárra; ő a mozgalmi életet választotta, 1920 májusában tagja lett az Oroszországi Kommunista Pártnak. Hitte, hogy a szülőtérszovjet állam egy demokratikus politikai intézményrendszer és lényegesen magasabb színvonalú gazdasági és kulturális életnivót szándékozik nyújtani az ország valamennyi dolgozó rétegének.

Ellentétben az emigráns kommunistákkal, 1921-ben azzal a szándékkal lépett Magyarország földjére, hogy a magyar sajátosságokat figyelembe véve tesz meg mindent a szovjet modell hazai megvalósításáért. Mint a paraszt- és agrárkérdés szakembere kitűnő szervezőnek bizonyult, másodmagával alapította meg a Magyarországi Szocialista Munkáspárt (MSZMP) kaposvári szervezetét. Idegenkedett az erőszak minden formájától, a politikai élet játékszabályait betartva, a fokozatosság elvét követve akarta elérni a po-

litikai és gazdasági élet szocialista átalakítását. 1928-ban megjelent *Munkánk a faluban* c. írásában a legális vidéki politizálás mellett szállt síkra. Elképzeléseivel hamar magára maradt, az illegálisban működő Kommunista Magyarországi Pártjának (KMP) vezetőségével sorozatos nézeteltérései voltak.

Belefáradva a bujkálásba és a torzszalkodásba, önként a Szovjetunióba távozott. Azonban kritikus személyiségével a moszkvai emigrációt is elidegenítette magától. Kiváló agrárszakembernek tartották, de politikai „képzetlensége” és „elhajlásai” miatt nem vették komolyan.

Külön érdekessége a könyvnek, hogy az emigráns külhoniak hatalmi beharcaiba is betekintést enged. A KMP főtitkári székéért folytatott marakodásban Kun Béla, Szerényi Sándor, Szántó Zoltán, Gerő Ernő és Rákosi Máttyás alakjai bukkannak fel.

A szerző Nagy Imre politikai elképzeléseit, gyakorlati megoldásait érthetően, logikusan felépített gondolatmenetekben ismerteti, könnyebb megértésükhöz a Nagy által írt publikációkból, tanulmányokból, levelekből, vitairatokból idéz. Az olvasó részletes betekintést nyer az általa alapított *Parasztok Lapja*, a *Munkánk a faluban* és a *Magyar mezőgazdaság fejlődési tendenciái* c. munkáiba, a *Sarló és kalapács* és az *Újhang* cikkein keresztül publicisztikai tevékenysége is. Évekkel később paradox módon a műfordítások, tanulmányok ismertetéséből élő agrárpolitikus épp „jelentéktelensége” miatt került vissza a politikai életbe, mint utólag kiderült, személyét Rákosi jócskán alulértékelt.

A tizenöt évet a Szovjetunióban töltő politikus Magyarországon hamar népszerű lett, sőt túl népszerű. A „földosztó miniszter” a paraszti társadalom felemelőjének szerepében országosan ismert és elismert politikussá vált. Tanáros, rokonszenves alakját pártja a saját arcává tette. Nyugalma, sikerei mégsem tartottak sokáig, ismerve kritikus, elveihez következetesen ragaszkodó természetét, ismét szembekerült a „belső maggal”. Az MKP Titkársága a szívproblémákkal küszködő politikust „gyógykezelésre küldte”. Rákosi főtitkár még tovább ment, kritizáló levélben panasolta be a moszkvai felső vezetésnél. A nyugalmas munkatempóhoz szokott, a szocializmusba tartó út fokozatosságát, a korlátozott többpártrendszer, a parlamentnek felelős kormányzást támogató Nagy Imre élesen ellenezte az MKP kapko-

dásait, ötletszerű intézkedéseit és a másként gondolkodókkal szembeni erőszakoskodásait.

Az 1945. évi első szabad választások belügyminisztereként sem váltotta be pártja reményeit: képtelen volt a kegyetlenkedésekre. A „régiciciósok” és pártjának ellenfelei továbbra is a helyükön maradtak, így tavasszal sietve lemondott. A „párt ökle” szerepét már utódai játszották el. Alig négy hónapig tartó belügyministersége idején dolgozták ki a magyarországi németiséget kollektíven büntető kitelepítési rendeletet. Politikai szerepének leértékelődését mutatja, hogy az 1947. évi elcsalt választásokat követően már csak protokolláris szerepet mertek rábízni, az új nemzeti gyűlés elnökévé választották.

Nagy Imre személyiségét a szerző kortársak idézeteivel jellemzi. Kovács Imre parasztpárti politikus szerint: *„Nagy Imre nem volt veszélyes, amint hazaérkezett egyszerre otthon érezte magát, ő tényleg szerette a népet, paraszti eredetét nem tagadta meg.”* Bibó István találó megjegyzése egyben az egész korszakra vonatkozik: *„Valamiképpen az összes Moszkvából, Sztálin árnyékából jött kommunistában, Nagy Imre kivételével, volt valami embertelen.”*

Az egyetemre „száműzött” politikus az agrárpolitika professzoraként tevékenykedett az Agrártudományi Egyetemen és a Közgazdaságtudományi Egyetemen. Előadásainak anyaga, élvezetes előadásmódja hamar népszerűvé tette a hallgatók körében, hálás közönsége később sem hagyta magára, mindvégig, letartóztatásáig követte.

Kudarcái ellenére Nagy Imre fegyelmezett pártpolitikus maradt, 1950-ben a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) engedelmeskedve katedráját otthagyva ismét a politika szolgálatába állt. Az *Agrárpolitikai tanulmányok* szerzője, mint kormánytag az élelmezési és begyűjtési tárca vezetője lett. A mai olvasó megrökönyödik a fogalmak hallatán, a szerző a begyűjtés, a korabeli népelelmezés és sajátos formáját, a földadó bonyolult rendszerét, és annak szakminisztériumát ismerteti. Mint miniszter következetesen hajtotta végre a kapott utasításokat; a minisztériuma által 1951-ben benyújtott beszállítási rendelettervezetet az Elnöki Tanács 10. számú törvényerejű rendeleteként hirdette ki, mely a legsúlyosabb terheket rakta a parasztság nyakába az egész Rákosi-korszak alatt. A törvény a beszállítatások fokozását növelte, melyet a ne-

hézipart mindenáron fejleszteni akaró sztálinista gazdaságpolitika írt elő. De mint miniszterelnök-helyettes sem tehetett többet, megtették azt helyette a külső körülmények; a Rákosi és Gerő vezette „gazdaságpolitika” tönkretette a mezőgazdaságot, és ezzel csődbe juttatta a gazdasági és politikai rendszert.

A szerző helyesen emeli ki azokat a kényszerítő erőket, melyek szorításában Nagy Imre képtelen volt saját maga dönteni. De azt sem mulasztja megemlíteni, mikor az „elhajló pártkatoná” immár miniszterelnökként egy élhetőbb világot teremtett a „vas és acél országában”. Az addig behódoló politikus hajthatatlanul kikényszerítette az elhazudott reformokat. Alig két éves miniszterelnöksége idején törölte el a rendőrbíráskodást, részleges politikai amnesztiát hirdetett, feloszlatta az internálótáborokat. Csökkentette az élelmiszerek árát, növelte a béreket, az 1953. év irreálisan magas nehézipari beruházásainak terveit módosította. Korábbi adósságát törlesztve könnyítette a parasztság terhein, sőt a hitélet könnyítése végett megállapodásokat kötött a Katolikus Püspöki Karral. A gesztusokat egy ország értékelte, ellenlábasai legnagyobb fájdalomra néhány hónap alatt valóságos „sztár” lett belőle, a pártapparátus minden befolyását felhasználva több fronton háborút indított a reformok ellen.

A könyv teret enged a korhangulat ismertetésének, mely Nagy Imre politikájának egyik legnagyobb eredményei között említi, hogy megtörte a hallgatás csendjét, öntudatot ébresztett a lakosság széles köreiben. A magyar társadalom aktivizálódott, a kritika és véleménynyilvánítás szelleme a politikai publicisztikában is megjelent, az *Irodalmi Újság*ot és a *Művelt Népet* az „elégedetlenkedők” tömegei olvasták. Egyesek még tovább mentek: Méray Tibor író a *Szabad Nép* pártszervezetének ülésén már a piszoktól és szennytól való megtisztulást követelte.

Mint köztudott, a magyarországi kibontakozás a Szovjetunió támogatásával létezhetett, de még így is csak két évig tartott. A világpolitikai változások ismét a hadi- és nehézipari fejlesztéseket generálták. A reformokra bátorított magyar vezetést hideg zuhanyként érte Hruscov bírálata, az újra fellángoló intrikák a „pártellenes” miniszterelnököt ismét a támadások célkeresztjébe állították, az országgyűlés 1955. április 18-án tisztségéből felmentette. A régi ellenfél, Rákosi Mátyas is törlesztett, ellenlábását még a pártból

is kizáratta. Nagy Imre mégsem maradt egyedül, az „új szakasz” hívei vették körül, hatvanadik születésnapján közel száz közéleti személyiség köszöntötte.

A kevésbé felkészült olvasó számára hasznos, hogy a szerző részletesen ismerteti a politikai ellenzéket, melynek a *Béke és Szabadság*, a *Magyar Nemzet* és a *Művelt Nép* hasábjain jelentek meg írásai.

Az évek óta tartó ideológiai háborút mégis Nagy Imre nyerte meg, a mindenütt kibontakozó ellenzéki dominancia hatására a társadalom mind türelmetlenebbül követelte a mindenki által ismert bűnösöknek, a sztálinista represszió gerjesztőinek felelősségre vonását. Sokak szemében teremtettek alapot ellenállásra a lengyelországi események is, ahol a reformirányzatot vezető Władysław Gomułka került ki győztesen a sztálinistákkal szembeni harcból. De a magyarországi eseményeket – mint rámutat a szerző – nemcsak a szovjet akarat, a nemzetközi események is befolyásolták.

A „*Forradalom*” a könyv legolvasmányosabb fejezete. Filmszalagszerűen peregnék az események, megmutatkozik Nagy Imre emberi nagysága, eseményekhez alkalmazkodni képes kompromisszumképessége. Mint ismert, az október 23-i több százezres fővárosi tüntetéshullámot Hegedűs András miniszterelnök és Gerő Ernő pártfőtítkárt képtelen volt békés úton, politikai eszközökkel rendezni, a sztálinista diktatúrának már csak órái voltak hátra. Sem a felső vezetésnek nem voltak meg hozzá az eszközei – de hajlandóságuk sem –, sem a tömegeknek nem volt türelmük a további színjátékhoz. Az emberek, az illegitim figurák helyére immár egyetlen ember, Nagy Imre személyét tartották elfogadhatónak. A nyomásnak és a fizikai fenyegetésnek engedve ismét miniszterelnökké emelt Nagy Imre félelmei tárulnak itt az olvasó elé. Tartott az események irányíthatatlanságától, mely a Rádió ostromával kezdődő fegyveres harcokkal vette kezdetét, s napok teltek el, mire „bebetonozott” minisztereivel szemben érvényesíteni tudta akaratát.

Nagy Imrét az első napokban a tehetetlenség érzése, a bizonytalanság, a nemzet sorsa fölötti aggodalom jellemezte, október 27-én szívkoszorúér-göröcsöt kapott, infarktus közeli állapotba került. Másnap, október 28-án kormányával és ellenlábasaival szembefordulva, magához ragad-

ta az események irányítását. Rádióbeszédében a történetek súlyának megfelelő változásokat ígért (ÁVH feloszlata, a szovjet csapatok végleges kivonásának tárgyalásos úton való rendezése, az üzemi munkástanácsok és forradalmi bizottságok integrálása az államapparátusba, bér- és nyugdíjemelés, a Kossuth-címer visszaállítása). A békés politikai átalakulás jegyében a fegyveres felkelő csoportok vezetőit október 29-én a Parlamentben fogadta, esti rádiónyilatkozatában a nemzeti forradalmat élte és bejelentette a többpártrendszer bevezetését. A szabad és demokratikus Magyarország említésekor a szocialista jelző immár fel sem merült, a kommunista érzelmű pártpolitikusból nemzeti politikus lett. Ennek ellenére még november 3-án is – híres november 1-jei rádióbeszédét követően, melyben bejelentette Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből és kinyilvánította hazánk semlegességét – a kompromisszumos tárgyalás lehetőségét kereste, de mindhiába. Andropov szovjet nagykövet és a miniszterelnökkel még kapcsolatot tartó szovjet politikai és katonai vezetése folyamatosan dezinformálta, Hruscsov és a szovjet felső vezetés végképp ellene fordult.

Az események filmszerű ismertetése közben a szerző a világpolitikai események – suezai válság – árnyékában mutatja Magyarország helyzetét és „fajsúlyát” a nagyhatalmak közötti erőterben, melyek oly nagy figyelmet fordítottak saját érdekszféráik biztosítására, hogy még az október 28-án kezdődött „magyar ügy” tárgyalása is elakadt az ENSZ Biztonsági Tanácsában. Magyarország végleg magára maradt.

A november 3-án megalakult koalíciós kormány az országot megszálló, végső ostromra készülő szovjet csapatok szorításában már tehetetlen volt. Nagy Imrének a parlamenti rádiószó- bából hajnali 5.20-kor elhangzott rádióüzenetét fegyverropogás zaja kísérte. Az események villámgyorsan peregték; a Konyev marsall által november 4-én indított „Forgószél” fedőnevű hadművelet gyorsan, de annál kíméletlenebbül számolta fel az országszerte kibontakozó ellenállást. A reménytelen helyzetben a miniszterelnök és közvetlen környezete a jugoszláv nagykövetségre távozott. Három nappal később, november 7-én Kádár János pártfőtítkárt – a Nagy-kormány november 1-jén Moszkvába távozott miniszterét – páncélozott járművek őrizetében Budapestre

szállították. Az új, forradalmi munkás-paraszt kormány miniszterelnöke szabad kezet kapott a „rendcsináláshoz”.

Az „*Ítéletbozatal*” és a „*Halállal szemben egyedül*” c. fejezetek egy megtört, kétségbeesett ember utolsó éveit jelenítik meg. A szerző a miniszterelnök további sorsát snagovi, romániai internálásától, a budapesti Gyorskocsi utcai vizsgálati fogságán át kivégzésének reggeléig követi.

Nagy Imre, aki a korabeli koreográfiával ellentétben nem gyakorolt önkritikát tudta, hogy nem kerülheti el végzetét. Az idővel versenyt futva folyamatosan írt, a több mint ötszáz oldalra duzzadt „*Gondolatok, emlékezések*” c. tanulmányát politikai végrendeletének szánta. Vitairatokat, leveleket írt az MSZMP vezetőinek és román, szovjet, lengyel, jugoszláv politikus ismerőseinek. Börtönéletének leírása rendkívül életszerű, az ablaktalan betoncellában fogva tartott Nagy Imre 15 kilogrammot fogyott, külvilágtól történt hermetikusan elzárása súlyos testi és lelki tünetek

kialakulásához vezettek. Ennek ellenére kihallgatásain, majd bírósági „tárgyalásain” mindvégig harcolt az igazáért, bírái előtt nem tört meg, kegyelemért egyszer sem könyörgött.

A kínosan elhúzódó ügynek két évvel a forradalom után immár politikai aktualitása nem volt, de Kádár és köre nem felejtett, a szovjet vezetés támogatásával példát statuáltak. 1958. június 15-én a Legfelsőbb Bíróság Népbírószáki Tanácsa Nagy Imrét, Gimes Miklóst és Maléter Pált kötél általi halálra ítélte. Nagy Imre nem kapott, de nem is kért kegyelmet, emelt fővel vállalta a forradalom és szabadságharc miniszterelnökének minden cselekedetét. Másnap, június 16-án Nagy Imrén – mártírtársai közül elsőként – a Gyűjtőfogházban, hajnali 5.09-kor végrehajtották a halálos ítéletet.

(*Rainer M. János: Nagy Imre. Budapest, Vince Kiadó, 2002. 184 p.*)

Debrődi Gábor

